

Popovych Igor, Kherson State University,

Docent, Candidate of Psychological sciences, Pedagogy department, Psychology and Educational Management

Social expectations in primary school age

Попович Ігор, Херсонський державний університет,

Доцент, кандидат психологічних наук, кафедра педагогіки, психології й освітнього менеджменту

Соціальні очікування в молодшому шкільному віці

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток національної освіти полягає в спроможності забезпечити Україну високоосвіченими, інтелігентними, соціально зрілими та творчо спрямованими фахівцями. Україні потрібні фахівці-професіонали, здатні спільно з групою розв'язувати завдання, прогнозувати перебіг подій, вміти миттєво реагувати на зміни сьогодення, оперативно діяти в екстремальних ситуаціях, впроваджувати інноваційні, прогресивні технології.

У контексті цих завдань закономірним є посилення уваги сучасної освіти до вивчення соціально-психологічної теорії, дослідження суб'єктивної реальності людини, зокрема психології соціальних очікувань особистості.

Соціальні очікування були і залишаються тією науковою категорією, глибокий зміст якої окутий таємничістю, загадковістю, навіть деякою містичністю. Соціальними очікуваннями, сподіваннями наповнена кожна мить людських взаємин, стосунків, конфліктів та людського буття загалом. З огляду на висвітлені міркування, очевидною є **теоретична і практична актуальність** запропонованої теми дослідження.

Аналіз досліджуваної проблеми. Дослідження психології соціальних очікувань особистості **продовжує наукові пошуки автора** [1], і є спробою розкрити психологічний зміст соціальних очікувань дитини молодшого шкільного віку, порівняти дитячі очікування та очікування дорослої людини,

виокремити психологічні детермінанти досліджуваного явища. Спроба розібратися у неймовірно складному психологічному змісті соціальних очікувань, повинна внести, на наш погляд, ясність й однозначність у діалектику формування та становлення соціальних очікувань особистості.

Деякі загальнотеоретичні та методологічні аспекти досліджуваної проблеми знаходимо у працях таких психологів, як К.Абульханова-Славська, М.Бобнєва, М.Боришевський, П.Горностай, І.Кон, Е.Лінчевський, С.Рубінштейн, М.Савчин, В.Татенко, Т.Титаренко, С.Тищенко, Т.Шибутані.

Соціально-психологічний зміст очікувань, професійні очікування, експектації стали предметом досліджень таких вчених, як А.Бандура, М.Боришевський, Г.Долинський, М.Карпицький, Г.Лагонда, Дж.Мід, Т.Парсонс, Дж.Роттер, Т.Титаренко, О.Тишковський.

Мета роботи полягає у дослідженні соціальних очікувань в молодшому шкільному віці.

Завдання статті: розкрити психологічний зміст соціальних очікувань дитини молодшого шкільного віку; здійснити порівняльний аналіз дитячих очікувань та очікувань дорослої людини; виокремити психологічні детермінанти досліджуваного явища.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Молодшими школярами вважають дітей віком від 6–7 до 10–11 років, які навчаються у 1–4 класах сучасної школи, які називають початковими класами. Цей віковий період завершує етап дитинства, оскільки наступний – підлітковий вік – перехідний етап становлення дорослої людини. Опановуючи новий для себе вид діяльності – навчання, молодші школярі ще багато часу та енергії віддають грі. У навчальній та ігровій діяльності вибудовуються їх взаємини з ровесниками та дорослими, розвивається особистісне психічне життя, формуються психічні новоутворення, завдяки чому діти виходять на новий рівень пізнання світу та самопізнання, відкривають нові власні можливості та перспективи. Головною

особистісною характеристикою є прийняття й усвідомлення своєї внутрішньої позиції, що дає підстави вважати цей вік зрілим дитинством.

Відомо, що психологічними новоутвореннями молодшого шкільного віку є довільність психічних процесів, формування внутрішнього плану дій, здатність рефлексувати свої дії та вчинки. Вищезазначені новоутворення є необхідними початковими елементами у формуванні соціальних очікувань. Притаманна дитині егоцентричність, відсутність об'єктивного сприйняття себе та однолітків, невміння «подивитися на себе збоку» – все це може спонукати до формування необ'єктивних соціальних очікувань. Соціальні очікування виступають, з одного боку, первинною ланкою соціальної взаємодії, а з другого – є завершальною ланкою, яка відображає вже сформовані складові: рівень самооцінки, рівень домагань, рефлексивну здатність, вміння контактувати, спілкуватися, взаємодіяти з оточуючими.

Особливу увагу привернула праця М.Карпицького «Феноменологія дитячого очікування» [2]. Автор зазначає, що дитина може із задоволенням переглядати один і той же мультфільм багато разів, на відміну від дорослої людини, яка звісно не зберегла живий дитячий погляд на світ.

Нами проведено соціально-психологічне дослідження за допомогою методу організації експериментальних ситуацій, цілеспрямованого спостереження, бесіди. Респондентами були діти молодшого шкільного віку, 1–4 класів навчання (6–10 років). На запитання: «Чому ти переглядаєш один мультфільм декілька разів?» діти відповідають: «Мені цікаво», «Хочеться подивитися ще раз», «Просто гарний мультфільм», «Подобається, хочу дивитися кожного разу». Ці відповіді підтверджують той факт, що реальність дитини змінна, динамічна. Це, в свою чергу, є джерелом невичерпної цікавості, допитливості. Саме у повторному перегляді мультфільмів, повторному читанні казок, оповідань, формується зв'язок між реальним і очікуваним образом. У свідомості дитини формуються очікувані варіанти, сценарії подій, формується внутрішній план дій. Оскільки все відбувається стрімко, швидко, дитині хочеться знову спробувати відчувати, пережити своє

творіння. Дитина ніби чіпляється за ймовірні перспективні лінії, очікувані образи. Це викликає неабиякий інтерес, емоційне захоплення, бажання повторити пережиті емоції, що позитивно впливає на формування імажинативних образів зокрема, та імажинативної сфери особистості в цілому. Дитина у своїх фантазіях здатна переноситись у віртуальний світ, переживати окремі епізоди, сцени разом зі своїми героями, просто бути поряд із ними. Пережиті емоції, реалізація уявних образів, прогнозування, чекання відповідних дій від персонажів мультфільмів, казок, оповідань є тією чорною роботою, яку виконують соціальні очікування у своєму становленні. У діалектиці становлення вони переходять від чистого, первинного стану очікувань, тобто дитячих очікувань – до конкретного, визначеного, предметного стану, тобто очікувань дорослої людини. У цьому власне і є суттєва відмінність дитячих очікувань й очікувань дорослої людини. Безумовно, очікування дитини – це очікування становлення, у якому завжди може розкритися щось принципово нове. На наш погляд, саме у дитячому віці, коли очікування не предметні, а чисті, і перебувають у зародковому, первинному стані, необхідно особливу увагу звернути на психологію становлення соціальних очікувань. Ми припускаємо, що саме молодший шкільний вік може бути сензитивним, тобто найбільш сприятливим для формування та становлення соціальних очікувань особистості.

Безумовно, соціальні очікування підлягають формуванню. На низку чинників, що впливають на їх змістові параметри ми можемо здійснювати розвивальні впливи. Це звісно можна реалізувати на значно пізніших вікових етапах чи стадіях професійного становлення, наприклад, у підлітковому чи юнацькому віці, на стадії професійного навчання чи первинної адаптації. Ці впливи супроводжуються не тільки формуванням та розвитком останніх, а й психокорекцією самооцінки, оцінних ставлень, рівня домагань. Вивчення соціальних очікувань дітей молодшого шкільного віку та здійснення формувальних впливів дозволяє уникнути складних психокорекційних

заходів, зайвих витрат часу та матеріальних ресурсів. Виникає запитання, що передує цьому, що відбувається у дошкільному віці? Дошкільний вік також має неабияке значення у формуванні та розвитку психічних процесів, що впливають на досліджуване явище. Сюжетно-рольова гра, як провідний вид діяльності в дошкільному віці, є вагомою рушійною силою, що дозволяє дитині набувати соціального досвіду взаємодії, контактувати з однолітками, починати враховувати їх думки, судження, бажання, узгоджуючи зі своїми. Проте, спираючись на результати дослідження, ми знаходимо вагомі аргументи, що все ж таки молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для формування об'єктивних соціальних очікувань та розвитку тих чинників, які впливають на це соціально-психологічне утворення. До таких чинників, відносимо психологічні новоутворення: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, рефлексія та усвідомлення своєї внутрішньої позиції.

Однією із важливих характеристик молодшого шкільного віку, психологічним новоутворенням, яке відмежовує молодшого школяра від дошкільника, є побудова внутрішнього плану дій. Безумовно, в шести-семирічному віці це тільки елементи, спроба реалізації внутрішнього плану дій. У дітей 10–11 років побудова цього плану дій – є необхідною умовою реалізації психічного розвитку дитини, чинником успішного виконання завдань, навчання в цілому. Виконуючи завдання з різних навчальних предметів, молодший школяр шукає найрізноманітніші способи, в першу чергу зручні для нього, обирає та зіставляє доступні варіанти дій, планує їх порядок та засоби реалізації. Чим більше етапів власних дій може передбачити школяр, уявити послідовність їх реалізації, точніше і старанніше зіставити їх, тим успішніше контролюватиме хід розв'язання завдання. Планування та очікування бажаного результату супроводжується оцінкою власних рис, здібностей, можливостей вирішення поставлених завдань. Контроль батьків та педагогів, самоконтроль, словесний звіт, самооцінка в навчальній діяльності створюють сприятливі умови для формування у молодших школярів здатності до планування та виконання дій подумки.

Побудова бажаного, очікуваного сценарію подій є необхідною умовою успішного виконання завдання. Саме в цьому віці відбувається перехід від дитячих очікувань до очікувань дорослої людини, адже після молодшого шкільного віку настає підлітковий вік. Соціальні очікування дорослої людини носять предметний характер, вони завжди спрямовані в майбутнє, як на очікувану визначеність. Дорослий очікує конкретне явище, подію, предмет, які завчасно уявляє у вигляді факту, що здійснився. Саме побудова внутрішнього плану дій, вміння планувати, прогнозувати, реалізовувати бажаний, очікуваний сценарій розв'язання завдання, плину подій, міжособистісних взаємин є необхідними чинниками психічного розвитку молодшого школяра.

Поряд із побудовою внутрішнього плану дій, вагоме місце посідає один із чинників соціальних очікувань, таке психологічне новоутворення, як рефлексія. Дитина молодшого шкільного віку здатна усвідомлювати свої власні дії, свій психічний стан. Шестирічна дитина осмислює свої судження і вчинки. У цьому віці закладаються підвалини самоаналізу, про що свідчить здатність бачити особливості власних дій, робити їх предметом аналізу, порівняння їх з діями однолітків, дорослих. Молодший школяр, порівняно із дошкільником, по-новому сприймає взаємини з ровесниками, починає усвідомлювати своє місце, роль і внутрішню позицію у міжособистісних взаєминах. Розвиток рефлексії у цьому віці кардинально впливає на формування самооцінки школяра. Рефлексія виконує величезний об'єм чорнової роботи в становленні самооцінки, змінює пізнавальну діяльність, ставлення як до себе, так і до оточуючих, сприяє формуванню світосприйняття. Саме здатність формувати ставлення як до себе, так і до оточуючих, є тим необхідним елементом, який має вагомий вплив на становлення соціальних очікувань.

Особливого значення у навчально-виховній діяльності набуває така закономірність: очікуйте від дитини позитивних результатів, належної поведінки, вірте їй, і зворотна реакція – результат, не забариться. Це

називають «пророцтвом самореалізації» або законом очікувань. Закон очікувань, якщо його правильно застосовувати, володіє великою позитивною силою становлення та творення майбутнього дитини, але й має таку ж саму зворотну дію, якщо його порушувати.

Соціальні очікування окреслюють перспективні лінії розвитку дитини, проєктують її майбутнє. Мрії, що народилися в цьому віці, дитина оберігає як щось святе і сокровенне, вони ніби червоною ниткою влітаються та супроводжують її все життя. Очікування відображають унікальну особистісну сутність дитини, що поєднує в собі духовну та психоемоційну неповторність. Соціальні очікування – це проєкції в майбутнє, орієнтири, які не дозволяють їй заблукати у вирі повсякденного людського буття. Об’єктивні соціальні очікування завжди допомагають людині знайти себе.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нами здійснено дослідження соціальних очікувань в молодшому шкільному віці. Ми розкрили психологічну сутність соціальних очікувань дитини і порівняли їх з очікуваннями дорослої людини. Зупинилися на психологічних новоутвореннях молодшого шкільного віку. Виокремили чинники, які свідчать, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для формування об’єктивних соціальних очікувань. Встановили, що психологічними детермінантами дитячих очікувань є: довільність психічних процесів; побудова внутрішнього плану дій; вміння планувати, прогнозувати, реалізовувати бажаний, очікуваний сценарій розв’язання завдання; рефлексивна здатність та усвідомлення своєї внутрішньої позиції. У **подальших наукових пошуках** ми спробуємо розглянути психологічні особливості соціальних очікувань на інших вікових етапах.

Список літератури:

1. Попович І.С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : [Монографія] / І.С. Попович. – Херсон: ВАТ ХМД, 2009. – 240с.: іл., табл..
2. Карпицкий Н.Н. Феноменология детского ожидания // Приволжский научный вестник. 2013. – Вып.11 (28). – Ч.1. – С.75–76.